

Красназнавча діяльність бібліотеки ВНМУ у відтворенні історичної пам'яті про університет.

Майже 100-річна історія Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова схожа на старий фоліант, багато сторінок якого, на жаль, з часом потьмяніли, літери згасли, а тому тексти вимагають реставрації, а ще – уточнень та встановлення історичної правди в змалюванні подій, фактів, окремих особистостей. Маловідомі та замовчувані факти вимагають висвітлення, а «білі плями» – дослідження. Тому бібліотека започаткувала красназнавчий проект «Пам'ять університету», дія якого розрахована на тривалий період. Проект включає напрямки: «Вінницький медичний інститут у Другій світовій війні», «ВНМУ ім. М. І. Пирогова: від фармацевтичних курсів до національного університету» (історія ВНЗ), «Зламани, але нескорені» (викладачі, випускники та студенти ВНМУ ім. М. І. Пирогова – жертви політичних репресій тоталітарного режиму), «У бронзі, мармурі й граніті» (фотоматеріали та відомості про пам'ятники, меморіальні дошки видатним медикам Вінниччини, науковцям, видатним випускникам ВНМУ ім. М. І. Пирогова), «Професори ВНМУ: 1921-2017 рр.» (віхи життя та діяльності), «Праці науковців ВНМУ ім. М. І. Пирогова», «Літопис випускників» (славетні лікарі-випускники університету), «Герої Майдану і АТО» (викладачі та випускники університету), «З когорти великих» (видатні медики Вінниччини). «Вінницький медичний інститут у Другій світовій війні» – один із напрямків красназнавчого проекту «Пам'ять університету» бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. За цим напрямком проводилася ретельна пошукова, дослідницька робота, яка особливого значення набрала після виходу статті «З Вінницького медуніверситету більшу частину професорсько-викладацького складу закатували кадебісти; хто воював під час Великої Вітчизняної; кому пам'ятник на території вузу?» («Молодіжна газета Вінниччини» від 1 січня 2016 р.). Читаємо в статті: «Наприкінці 1940 року в інституті було повне кадрове спустошення, а через півроку розпочалась Друга світова... Через 23 роки після неї перед головним входом у медінститут встановили грандіозну височезну стелу, на якій вибито знайомі пафосні слова: «Вічна слава викладачам, студентам-випускникам і співробітникам Вінницького медичного інституту ім. М. Пирогова, що загинули в боях за свободу і незалежність Батьківщини в роки ВВв 1941-1945 р.р.» Хто з медінституту після терору з початком війни міг виступити проти гітлерівців?! Воювати було нікому... Виринає страшне припущення, що поява цього об'єкту не що інше, як захист від незручних питань...».

Дійсно, на території Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова знаходиться чотирикутний пірамідальний Обеліск Слави на честь загиблих у Другій світовій війні викладачів, співробітників, випускників та студентів медичного інституту.

Споруджений на кошти студентів, викладачів та співробітників Вінницького медичного інституту і відкритий 9-го травня 1967 р. Відтоді щорічно біля нього до дня Перемоги проходять вахти пам'яті, відбуваються зустрічі з ветеранами, тут дають урочисту обіцянку першокурсники, тут зустрічаються випускники, біля нього завжди квіти...

По-перше, напис на постаменті Обеліску Слави неточний, насправді напис звучить так: «Вічна слава студентам, лікарям-випускникам, викладачам та співробітникам Вінницького медичного інституту ім. М. І. Пирогова, що загинули в боях за свободу і незалежність нашої Батьківщини в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 р.р.». По-друге, на постаменті міститься ще один напис: «Обеліск «Слава» збудований на кошти студентів, викладачів та співробітників Вінницького медичного інституту ім. М. І. Пирогова і відкритий 9-го травня 1967 року». Потретьє, не така ця стела вже й «грандіозна і височезна». Згідно облікової картки на обеліск його розміри становлять 9,5×0,7×0,7 м. Розміри постаменту: 1,85×1,27×1,27 м. Розміри цоколю: 0,4×2,83×2,83 м.

В тій самій статті Юрій Вікторович Легун, директор Вінницького Державного архіву Вінницької області, який увійшов до складу обласної комісії з питань реалізації Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» стверджує: «Це звернення – пересмикування фактів. Впевнений, що кадебісти у 1937-1940-х не винищили всіх працівників та студентів медінституту. Він функціонував і під час окупації. Особисто знаю тих, хто навчався в той час. Воювати було кому, – впевнений Юрій Легун. – Впевнений, що перейменовувати існуючий обеліск не варто. Краще зберігати нейтралітет, вшанувати всіх без винятку. Буде логічно встановити ще одну стелу пам'яті, але вже, щоб вшанувати викладачів та студентів медінституту, закатованих більшовицьким режимом у 1937-1940 рр. Якщо не помиляюся, цей обеліск біля медуніверситету не має ніяких елементів комуністичного режиму і він не підпадає під декомунізацію у нашому місті».

Ректор Вінницького національного медичного університету В. М. Мороз мудро зауважив: «Знаю достовірно, що майже весь випуск 1941 р. героїчно загинув під час війни. І ніхто не має права паплюжити пам'ять про цих захисників. Безумовно, померлі від рук кадебістів колеги заслуговують на те, щоб бути вшанованими. Але для цього не треба знімати табличку на існуючому обеліскові». («Молодіжна газета Вінниччини» від 27 січня 2016 р.).

Щоб розставити всі крапки над «і» бібліотека Вінницького національного медичного університету взялася за кропітке дослідження. Робота з уточнення ряду фактів продовжилася із звернення до співробітників, науковців, студентів, випускників Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова з проханням надати допомогу з виявлення матеріалів про діяльність університету в довоєнний час та період Другої світової війни й нацистської окупації (1941-1944); про викладачів, студентів, співробітників Вінницького

медичного інституту, які до Другої світової війни навчалися і працювали у цьому вищому навчальному закладі, а під час війни, захищаючи Батьківщину, воювали на фронтах, працювали в евакуаційних та фронтових шпиталях, у тилу ворога; про їхню участь у підпільно-партизанському русі, про рух антинацистського спротиву.

Відгукнулися родина колишнього професора ВНМУ Віктора Матвійовича Нечипорука; Петро Григорович Конвісаров, син колишнього викладача кафедри військової медицини Григорія Івановича Конвісарова; колишні випускники, родичі випускників та студентів медичного університету та інші небайдужі громадяни.

Значну допомогу в цій роботі надають **вінницький краєзнавець, провідний фахівець з питань цивільного захисту** Донецького національного університету Домненко Микола Григорович та економіст, краєзнавець, пошуковець-дослідник, член Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Українського фонду пошуку «Пам'ять», член Національної спілки краєзнавців України, знавець періоду Другої світової війни на Вінниччині Бранько Ярослав Андрійович.

Значною підмогою в нашій роботі стали віднайдені альбоми випускників Вінницького медичного інституту 1939 року (наданий професором кафедри нормальної фізіології М. В. Йолтухівським), 1940 року (наданий співробітниками Вінницького обласного краєзнавчого музею) та 1941 року (наданий родиною покійного професора В. М. Нечипорука). Професор Михайло Володимирович Йолтухівський надав не лише альбом випуску медичного інституту 1939 року, а й матеріали та документи про його власницю, капітана медичної служби, учасницю бойових дій Б. Я. Кіперман. Особлива цінність альбому полягає в тому, що Б. Я. Кіперман упродовж всього свого життя вклеювала до нього різні світлини: періоду свого навчання в інституті; фронтові, оскільки пройшла всю війну; повоєнні фото зустрічей випускників тощо; також вказала прізвища випускників інституту полеглих на фронтах Другої світової війни. Випускні альбоми дали можливість встановити прізвища та ініціали випускників інституту. А далі розпочалися пошуки в архівах, музеях, бібліотеках, у мережі Інтернет...

Спільно з краєзнавцями М. Г. Домненком та Я. А. Браньком вже віднайдено сотні фронтових біографій і світлин. І тепер ми маємо досить багато документів, які підтверджують: так, випускники Вінницького медичного інституту, його викладачі, співробітники, студенти воювали на фронтах Другої світової війни. Віднайдено матеріали про загиблих.

Значну допомогу надала нам також заступник директора Державного архіву Вінницької області Фаїна Аврамівна Винокурова. Її книжка «Євреї Винниччини в период Второй мировой войны. Малоизвестные документы и новые интерпретации. Т. 3 : Участники боевых действий на фронтах войны с нацизмом и труженики тыла» (Вінниця, 2000), спираючись на архівні матеріали, висвітлює чимало біографій викладачів, студентів, співробітників і випускників Вінницького медичного інституту.

Відскановані матеріали архівних документів надали для бібліотеки Жанна Кеберляйн, представниця громадського об'єднання «Німецька молодь в Європі» Земельного об'єднання в Північній Рейн-Вестфалії, історик, культуролог та Таїса Гайда, керівник громадського об'єднання «Народний майдан Вінниччини».

Загалом було віднайдено цікаві матеріали про діяльність Вінницького медичного інституту під час окупації (1941-1943), студентський рух 1941-1942 рр. у м. Вінниці. Малодослідженою сторінкою в історії університету є робота ВНЗ в роки нацистської окупації. Газета «Вінницькі вісті» (1941-1943) засвідчує, що в цей період Вінницький медичний інститут працював. Знайдено матеріали про керівників закладу періоду окупації (професор Замятін Михайло Костянтинович (10.04.1895, – ?), який з 22.07.1941 по 05.02.1942 – тимчасово в. о. директора законсервованого інституту, з 02.1942 по 19.10.1942 рр. – в. о. директора Вінницького медичного інституту; професор Ган Георгій Станіславович (09.04.1902–1964), який з 20.10.1942 по 01.10.1943 року – в. о. директора цього ВНЗ). Цікавими знахідками для бібліотеки є студентські квитки та залікові книжки, дипломи українською, російською та німецькою мовами про закінчення медичного інституту періоду окупації.

Чимало віднайдених матеріалів вражають.

Із спогадів випускника 1941 р. В. М. Нечипорука, у повоєнний час – професора Вінницького національного медичного університету: «Навчаючись уже на 5 курсі в 1940-1941 рр., ми старанно готувались до державних випускних іспитів. Вони розпочались вчасно, в середині червня. Але 22 червня 1941 року в аудиторію на консультацію з терапії, яку проводив проф. Гехтман, тихо зайшов хтось із випускників і сказав мені на вухо: «Війна, о 12-й годині буде виступати по радіо Молотов...». Я тихо вийшов з аудиторії і попрямував до гуртожитку. Тут натовп людей: слухають виступ Молотова, про те, що фашистська Німеччина віроломно, без оголошення війни, напала на Радянський Союз на всьому протязі кордону від Балтійського до Чорного морів.

Ми готувались до випускного вечора, до урочистого вручення дипломів, а тут страшна звістка... Випуску не було. Ми склали екзамени і пішли без виклику до військкомату. Так для нас розпочалась Вітчизняна війна».

Ось уривок з газети «Фронтвик» від 19 липня 1943 року про **студентку 1-го курсу Вінницького медичного інституту Валентину Очередько**: «Раненого командира она заслонила собой от огня прорвавшейся по траншеям группы немецких автоматчиков и забросала их гранатами. Она спасла командира Хафизова, вынесла из-под огня раненого командира отряда гвардии старшего лейтенанта Ширяева. 47 раненых бойцов и командиров с их оружием вынесла Валя Очередько с поля боя. С раздробленным позвоночником её саму вынесли с поля боя. За героизм и самоотверженность, за отвагу в бою и спасение жизни командиров, Валя Очередько награждена Орденом Боевого Красного Знамени». Була

нагороджена також медаллю «За бойові заслуги». Померла від ран у шпиталі 29 травня 1944 р. у віці 20 років.

Із спогадів Бери Капелюшник, яка в 1941 р. закінчила 4 курси Вінницького медичного інституту: «Полевой медсанбат – первая линия помощи раненым и больным. За весь фронтной период моей медицинской практики мне пришлось сделать более 200 операций – и нейрохирургических и полостных, разных по сложности, но всегда была конечная цель – спасти человека, в этом заключалась наша работа...

Мы, фронтные врачи видели все: кровь, страдания людей, смерть, приходилось глаза закрывать на пороге операционной – не донесли...

Но несмотря на это, мы сохранили главное для медика качество – милосердие. Более 20 раз приходилось сдавать кров для раненых. « У тебя третья группа? Ложись, это твой больной»...

Наш медсанбат развернулся в здании школы, в молдавском селении Ацебрика. Я стояла у операционного стола, когда за окном разорвался снаряд. Осколок попал мне в спину. Операцию заканчивал мой коллега хирург Иван Данилович Петров. А потом прооперировал меня. Так бывало не раз во фронтных медсанбатах».

Берта Капелюшник була нагороджена орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня (1985), медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (1945).

Із спогадів випускника 1941 р. Б. Чурсінова: «Пригадую наш полковий медпункт одного разу розмістився в приміщенні школи. Класні кімнати були переповнені пораненими і хворими. І хоч на приміщенні ми прикріпили білий прапор з червоним хрестом, літаки з свастикою на крилах безжалісно кидали бомби на пункт. А коли до цього додати, що не вистачало медикаментів, перев'язувальних матеріалів, продуктів, то не важко собі уявити наше становище. І в цих важких умовах медики працювали вдень і вночі, майже втративши надію на якусь допомогу.

Три місяці довелося нам бути в оточенні, наші війська прорвали вороже кільце. В оточенні чимало воїнів загинуло від голоду й ворожих куль. Мене контузило і я лікувався в своєму медсанбаті.

Настав 1944 рік. Наша доблесна новосформована дивізія, ведучи наступальні бої, звільняла міста і села України, в березні брала участь в боях за Вінницю. Стискалося серце від болю, коли ми побачили зруйновані фашистами приміщення Вінницького медичного інституту».

Значний вклад у перемогу над ворогом зробили науковці медичного інституту. Так, **Деспіллер Олександр Дмитрович, доцент кафедри органічної хімії (1934-1941)** добровільно пішов на фронт, хоча і мав броню. Служив хіміком-інструктором 1-ї батареї дивізіону 822-го артилерійського полку (1941-1942), начальником польової хімічної лабораторії 172-ї окремої роти хімічного захисту 38-ї стрілецької дивізії (1942-1943). Командир взводу медико-технічного

обслуговування технічної роти (1943-1944), старший лаборант науково-дослідної хімічної лабораторії хімічного Управління 1-го Українського фронту (1944-1945). Брав участь у боях під Полтавою, Сталінградом, у визволенні Польщі, Чехословаччини, Австрії, Німеччини. **У роки війни розробив аналітичний метод дослідження хімічних речовин таємного призначення.** Нагороджений медалями «За оборону Сталінграда» (1943), «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (1945).

Колчук Федір Самуїлович, військовий діяч, генерал-майор, до Другої світової війни працював у Вінницькому медичному інституті. В липні 1941 р. був призваний до лав Червоної армії, призначений командиром 182-го запасного стрілецького полку на Південному фронті. З травня 1942 р. – командир 353-ї стрілецької дивізії. Командир 37-го стрілецького корпусу (27.05.1944-08.07.1946). Війну закінчив в Австрії. Нагороджений трьома орденами Червоного Прапора, орденами Суворова 2-го ступеня, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Кутузова 2-го ступеня, Леніна, Трудового Червоного Прапора, медалями «За оборону Кавказа», «За взяття Будапешта», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», ін. нагородами.

Професор Олександр Гаврилович Яхниця народився в селянській сім'ї. Після закінчення Вінницької фельдшерсько-акушерської школи (1938) вступив до Вінницького медичного інституту. У 1940 р. студента-першокурсника призвали до лав Червоної армії, де його застала війна. П'ять років захищав Батьківщину. Суворі роки війни майже ніколи не згадував. Лише наприкінці 90-х років у свої мемуарах написав, що майже всі його однополчани загинули, а йому декілька разів усміхалася доля: під час відступу від кордону СРСР через всю Україну, в атаках з голими руками, у німецькому полоні, у партизанському загоні...

Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня (1985).

Штеренберг Рахіль Ізраїлівна, доцент кафедри акушерства та гінекології Вінницького медичного інституту (1937-1941). В Червоній армії з 22.06.1941 до 06.12.1945 р. Під час Другої світової війни – провідний хірург фронтового евакуаційного шпиталю № 410 (2-й Український, Південно-Західний, Воронезький, Степовий фронти). Демобілізувалася у званні майора медичної служби. Нагороджена двома орденами Червоної Зірки (1943, 1944), медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» (1945).

Берг Надія Марківна, асистент кафедри інфекційних хвороб Вінницького медичного інституту (1940-1941). В діючій армії з 23 червня 1941 р. Військовий лікар 2-го рангу, начальник відділення інфекційного шпиталю № 837. Служила на Південно-Західному, Сталінградському, Карельському, 1-му Далекосхідному фронтах. Була демобілізована в 1946 р. у званні майора медичної служби. Нагороджена орденами Червоної Зірки (1944), медалями «За бойові заслуги» (1942), «За оборону Сталінграда» (1943), «За перемогу над Японією», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Безкоровайна Ванда Василівна до війни закінчила два курси Вінницького медичного інституту. З 1942 року до визволення м. Вінниці брала участь у підпільно-партизанському русі. Саме Ляля Ратушна, вінницька підпільниця, запропонувала В. Безкоровайній увійти до підпільної групи «Україна». Друкувала й розповсюджувала листівки. Через медсестру діставала перев'язувальні матеріали, медикаменти, які Ляля Ратушна передавала партизанам. Виконувала й інші доручення. Врятувала від розстрілу подругу-єврейку Рахіль Тенцер. Нагороджена медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.», орденами Вітчизняної війни II ступеня, «За мужність» II ступеня, багатьма медалями.

Матеріалів про безприкладний героїзм студентів, випускників, викладачів, співробітників Вінницького медичного інституту в роки Другої світової війни величезна кількість. Вони воювали на фронтах, брали участь у підпільно-партизанському русі. Багато із них нагороджені високими урядовими нагородами. Гинули зовсім юні студенти – майже діти; випускники, викладачі й співробітники університету. Всі матеріали віднайдені нами підтверджені документально.

Ми схиляємо голови перед пам'яттю полеглих наших викладачів, співробітників, випускників й студентів Вінницького медичного інституту в Другій світовій війні. Віддаємо данину глибокої шани ветеранам. Ми пам'ятаємо, ми пишаємось!

...Але кому ж вигідне таке пересмикування фактів? Чи то не вершина блюзнірства й цинізму стверджувати, що нікому було воювати, а Обеліск варто перейменувати?!

До речі, є велика кількість свідків того, як співробітники, викладачі та студенти Вінницького медичного інституту збирали кошти на спорудження Обеліска Слави на території медичного інституту.

На основі віднайдених матеріалів бібліотека планує підготувати та видати Книгу пам'яті університету та бібліографічний покажчик «Війна пройшлась по їхніх долях».

Паралельно розшукуємо й документи про репресованих в часи тоталітарного режиму студентів, викладачів, співробітників та випускників Вінницького медичного інституту. Але це справа не одного дня, вимагає часу й зусиль.

На сайті бібліотеки можна переглянути електронні виставки: **«Фронтний лікар»** до 95-річчя від дня народження колишнього викладача військової кафедри Г. І. Конвісарова; **«Фронтні дороги лікаря»** до 100-річчя від дня народження випускниці Вінницького медичного інституту 1939 р. Б. Я. Кіперман; про викладачів, учасників Другої світової війни: **«Професор П. Г. Жученко: на варті здоров'я матері і дитини»** та **«Легенда століття»** до 105-ї річниці від дня народження професора П. М. Серкова, відомого нейрофізіолога. До Дня пам'яті та примирення в Україні і Дня Перемоги підготовлено електронну виставку: **«Ті, що пройшли**

крізь вогонь: викладачі, співробітники, випускники й студенти Вінницького медичного інституту в Другій світовій війні (1939-1945 рр.)»

Пошукова та дослідницька робота триває.

Література

1. **Барский М.** «Правая рука Ляли Ратушной» 86-летняя винничанка Ванда Безкоровайная работала в подпольной группе «Украина» / М. Барский // RIA. – 2008. – 7 трав. – С. 10.
2. **Берг Надежда Марковна** [Електронний ресурс] // Подвиг народа : електрон. банк документів «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг» : [сайт М-ва обороны РФ]. – Електрон. дан. – Режим доступа: <https://bit.ly/2I01tkp>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 11.07.2016.
3. **Берга Капелюшник:** первая линия помощи // Винокурова Ф. А. Евреи Винничины в период Второй мировой войны : малоизвестные документы и новые интерпретации. В 3 т. / Ф. А. Винокурова. – Винница : Антекс, 200 – Т. 3. Участники боевых действий на фронтах войны с нацизмом и труженики тыла. – С. 271–272 : фот.
4. **Деспіллер** Олександр Дмитрович // Архів ВНМУ, спр. № 977, арк. 369–432.
5. **Йй було** лише двадцять : [про В. Очередыко, студентку Вінниц. мед. ін-ту, яка загинула під час Другої світової війни] // Молодий медик. – 1995. – 24 квіт. (№ 3).
6. **Колчук Федор Самуилович** [Електронний ресурс] // Подвиг народа : електрон. банк документів «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг» : [сайт М-ва обороны РФ]. – Електрон. дан. – Режим доступа: <https://bit.ly/2GgFRmt>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 07.07.2016.
7. **Мороз В.** «Справедливо – шанувати Героїв війни та згадати жертв КДБ». 65 викладачів і 3 ректори медуніверситету були безневинно закатовані / В. Мороз // Молодіжна газета Вінниччини. – – 27 січ. – С. 4 : фот.
8. **Нечипорук В. М.** Довоєнна п'ятирічка: у Вінницький медичний інститут їхали найкращі викладачі СРСР : [спогади, у т. ч. про те, як у 1941 р. випускники Вінниц. мед. ін-ту після випуск. іспитів пішли на фронт] / В. М. Нечипорук // Молодий медик. – 2007. – Черв. (№ 6). – С. 4–5 : фот.
9. **Смольський Л.** Ніхто не забутий, ніщо не забуто... : [про відкриття на території Вінниц. мед. ін-ту Обеліска Слави] / Л. Смольський ; фот. К. Токар // Молодий медик. – 1967. – 13 трав. (№ 19).
10. **Ягужинська В.** З Вінницького медуніверситету більшу частину професорсько-викладацького складу закатували кадебісти. Хто воював під час Великої Вітчизняної, кому пам'ятник на території вузу? / В. Ягужинська // Молодіжна газета Вінниччини. – 2016. – 1 січ. – С. 6 : фот.
11. **Чурсінов Б.** Дорогами війни: [спогади ветерана Другої світової війни, випускника Вінниц. мед. ін-ту 1941 р.] / Б. Чурсінов // Молодий медик. – – 30 груд. (№ 43/44).
12. **Штеренберг Рахиль Израиловна** [Електронний ресурс] // Подвиг народа : електрон. банк документів «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг» : [сайт М-ва обороны РФ]. – Електрон. дан. – Режим доступа: <https://bit.ly/2Gjly7U>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 04.07.2016.
13. **О. Г. Яхниця** – видатний анатом України : (до 90-річчя від дня народження) / М. А. Волошин, В. К. Сирцов, М. Г. Лебединець [та ін.] // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. – 2010. – Т. 9, № 4. – С. 92–94 : фот.